כד הקמח — זנות הלב והעין

מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי טו). יבאר הכתוב הזה מעלת החושים וידוע כי כפי מה שתגדל מעלת החוש על חברו כן יגדל חיוב האדם שיעבוד בו את הש"י כי בידוע שהגוף היכל הנפש שוכנת בתוכו כמלך בהיכלו ומרחפת על הגוף גם כן וזה כדמיון הבורא ית' שהוא בתוך העולם וחוץ לעולם כי הוא מקום עולמו ואין עולמו מקומו. ומנפלאות יצירת האדם שפתח בהיכל הזה חמשה שערים אל העולם והפקיד על השערים ההם חמשה שוערים מעבדיו הנאמנים. השערים הם כלי החושים ואלה הן העינים. והאזנים. והאף. והלשון. והידים. השוערים הם החושים המשתמשין בהן. ואלו הן חוש הראות. וחוש השמע וחוש הריח וחוש הטעם. וחוש המישוש. אשר בהם שלימות ההיכל ומעלתו והמלך שלמה שבח את עצמו בהן. הוא שאמר (קהלת ב) כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. כי לא היה מלך לפניו ואחריו בהשגת תענוג החושים כמוהו וכענין שאמר (שם) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם. מעלת הראות גדולה ואמנם מעלת השמע גדולה יותר כי כח השמע הוא יותר זך ודק מכח הראות, וזה שאמרו ז"ל (ב"ק פ"ח פה ב) סימא עינו נותן לו דמי עינו. חרשו נותן לו דמי כולו. וכן מצינו בהקב"ה שהקדים חוש השמע לחוש הראות הוא שאמר או חרש או פקח או עור. ויהיה ביאור הכתוב לפי זה שמועה טובה תדשן עצם מלבד שכח השמועה טובה משמחת את הלב כמאור העין עוד יגיע ממנה תועלת אחרת שהיא מדשנת את הגוף, והזכיר עצם לפי שהעצמות יסודות הגוף, וכן מצינו במשה רבינו שהזהיר לישראל בשתיהן והקדים שמיעה לראיה אמר (דברים ו) שמע ישראל ואח"כ אמר (שם יא) ראה אנכי נתן לפניכם. וכן ישעיה הקדים השמיעה ואמר (ישעי' לג) אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע. החושים הנכבדים הללו כלן הם באבר הראשון שהוא מבחר מקומות הגוף ועליונו מלבד חוש המישוש שהוא מיוחד לידים ומתפשט בכל הגוף וגם בראש ואינו כי אם בהרגשת דבקות גוף בגוף, והחושים הללו ג' מהם רוחנים חוש הראות וחוש השמע וחוש הריח. ושנים מהם גופנים והם חוש הטעם וחוש המישוש. וחייבה החכמה להיותם כן כדי ללמד כי הכונה בבריאת האדם להיות חלק השכל רב ומתגבר על חלק הגוף. ומרוב מעלת ג' החושים רוחניים הללו תמצא שייחס אותן הכתוב אל השי"ת והוא שאמר (שמות ג) וירא ה' כי סר לראות. (דברים א) וישמע ה' את קול דבריכם. (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחוח. ובשני חושים הנשארים שהם גופניות לא מצינו אותם מיוחסים לשם ית' כי לא תמצא ויטעם ה' וימשש ה'. וה' חושים הללו אנו משתמשין בכל פעולותינו ועניניו ומסכימי' עליהם עם השכל הנטוע בנו ואין אנו רשאים ליהנות באחד מהן בלא ברכה. וכן אמרו ז"ל (ברכות פ"ו ד' לה ב) כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל שנאמר (משלי כח) גוזל אביו ואמו וגו'. חוש הראות מצינו הרבה דברים שתקנו רז"ל לברך על חוש הראות והם (הרואה דף נט ב') הרואה חמה בתקופתה לבנה בחידושה והרואה חבירו לאחר י"ב חדש והרואה את הים הגדול והאי מאן דנפיק ביומי דניסן וחזא אלני דמלבלבי בכל אלו חייב לברך, ומזה תקנו לנו ז"ל ברכת יוצר המאורות לאמרה בכל יום לפי שהשמש מתחדש וזורח בכל יום ומי שבנה בית חדש וקנה כלים חדשים שנתחייב לברך שהחיינו הכל נמשך אחר חוש הראות. חוש השמע גם בזה תקנו רז"ל לברך והוא שאמרו על שמועה טובה מברך הטוב והמטיב. ועל שמועה רעה מברך ברוך דיין האמת. חוש הריח גם בזה תקנו לנו רז"ל לברך על ריח טוב על הפירות. כגון האתרוג והתפוח ברוך שנתן ריח טוב בפירות. ועל העשבים הטובים כגון חבצלת שקורין רוז"א בורא עשבי בשמים. ועל ההדס בורא עצי בשמים. ועל המור והוא המוסק"א בורא מיני בשמים, חוש הטעם גם בזה תקנו לנו ברכות אם הוא פרי האילן בורא פרי העץ אם הוא פרי המתגדל מן הקרקע בלא אילן בורא פרי האדמה. ואם גדולו מן הקרקע ואינו פרי כגון ירקות מברך שהכל, חוש המישוש לא תקנו ברכה בזה לפי שאין לחוש הזה חלק בשכל כי כלו גופני הפך השכל וע"כ לא תקנו לברך אלא על פעולות החושים שיש לשכל חלק בהם:

וצריך אתה לדעת כי כל מעשיו של אדם בין המצות בין העבירות כולם נעשים ונגמרים עם חמשה חושים הללו, ונצטוינו להמשיך אחריהן במעשה המצות והוזהרנו לקשור ולאסור אותם במעשה העבירות, חוש הראות נתחלק לב' חלקים טוב ורע, החלק הטוב הוא שנצטוינו להסתכל ביצירות הש"ת אשר יצר בעולמו כדי להתבונן מזה מעלתו ויכלתו. וכן אמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת. וכתיב (שם יט) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו וכו'. וכן אמר ישעיה ע"ה (ישעיה מ) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו'. נצטוינו להסתכל בהם ולהתבונן שהם שלוחים מאתו ית' ואין כחם רק מכחו ומכח עצמם לא ייטיבו ולא ירעו, והוזהרנו מן ההפך (דברים ד) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש והירח וגו'. נצטוינו להסתכל בדבר שיש בו תועלת לגוף ולנפש, והוזהרנו מלהסתכל בעריות, וכענין שאמרו רז"ל (ע"ז פ"ק דף כ) לא יסתכל אדם לא בעוף ולא בעופה בשעה שנזקקים זה לזה ולא בבגדי אשה השטוחים על הכותל משום שנא' (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע. כ"ש שאין לו להסתכל בפני אשה, ודרשו ז"ל כל המסתכל בפני אשה עובר משום (ויקרא יט) אל תפנו אל האלילים, וכן דרשו ז"ל ליבא ועינא תרי סרסורי דחטאה אינון וזהו שכתוב (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו':

כל מי שהולך אחר לבו ועיניו בענין האיסור יקראנו הכתוב זונה כי הוא מגביר את יצרו וחוטא כבא אל אשה זונה. ומזה אמר איוב (איוב לא) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן וגו'. אפי' בהבנת לב כלומר אפי' במחשבה, ומה שהזכיר בתולה ק"ו לאשת איש ומזה אמר (ישעיה לג)

ועוצם עיניו מראות ברע. ועל זה אמר שלמה ע"ה (משלי ד) עיניך לנכח יביטו וגו'. וחוש השמע מתחלק גם כן לב' חלקים טוב ורע, החלק הטוב נצטוינו לשמוע דברי תורה ולשמוע מוסר החכמים וזהו שאמר שלמה (שם כב) הט אזנך ושמע דברי חכמים וכתיב (שם טו) אוזן שומעת תוכחת חיים, החלק הרע שמיעת דברי רכילות ולשון הרע ומזה אמר ישעיה (ישעיה לג) אוטם אזנו משמוע דמים, והוא הדין שאסור לשמוע מיני הזמר והניגון והשחוק שכל זה אסור מדין התורה מפני שטבע הבשר קל להתפתות בענינים אלו ומטרידים האדם מן התורה והמצות ומלעשות הפעולות הרצויות והנבחרות. חוש הריח ג"כ שני חלקים טוב ורע. החלק הטוב הריח הטוב בענין המצוה, וכמו שתקנו רבותינו ז"ל בענין הבדלה בורא עצי בשמים, וכענין שאמרו לברך על המוגמר שהיה מנהגם לדשן עצמם על השלחן בריח הטוב בענין המצוה. וכמו שתקנו רז"ל כדי שיברך המברך את השי"ת מתוך הנאת הריח שהנפש נהנית ממנו, וכן דרשו ז"ל (ברכות פ"ח דף נג ב) והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן ערב אני ה' אלהיכם זו ברכה. החלק הרע הריח הטוב בעבירה כגון ריח של ע"ז שהוזהרנו ליהנות ממנו. חוש הטעם ג"כ שני חלקים טוב ורע. החלק הטוב הוא שנצטוינו לאכול מצה בליל הפסח ולברך עליה, וכן בליל סוכות לאכול כזית בסוכה בלילה הראשון מגזירה שוה חמשה עשר חמשה עשר. ונכלל בחוש זה שיאכל אדם מה שיתאוה מן המותר לקיים גופו וכענין שכתוב (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו, והחלק הרע שהוזהרנו מלאכול המאכלים האסורים, ונוסף גם הוא עוד על האסורים שלא נמשך אחר המותר ביתרונות מחריב גופו ונפשו ואיהו דאפסיד אנפשיה, וכן אמר שלמה (שם ו) משחית נפשו הוא יעשנה, והזהיר עוד (שם כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו, ואמר עוד (שם כ) לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא יחכם, ביאר הכתוב כי היין מוליד שלשה עניינים, דברי ליצנות זה לץ היין כלומר איש היין ואף אם לא ידבר ליצנות יהיה הומה כלומר ירבה לדבר ריבוי דברים וכל שכן שאי אפשר לקבל חכמה לעולם, ודרשו רז"ל שלשה דברים הן מעוטן יפה ורובן קשה ואלו הן יין תשמיש ושינה, חוש המישוש גם כן שני חלקים טוב ורע והחוש הזה מיוחס לידים, החלק הטוב שישתמש בהן במלאכתו וכן דרשו ז"ל (ברכות פ"ק דף ח) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דבירא שמים כתיב (תהלים קיב) אשרי איש ירא את ה' ובנהנה מיגיעו כתיב (שם קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ונצטוינו מן התורה שיפתח אדם את ידיו במתן הצדקה לעני שנאמר (דברים טו) פתוח תפתח את ידך לו, וכן אמר שלמה (שם לא) כפה פרשה לעני, ואמר עוד (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק חמה עזה, ביאר הכתוב כי הנותן בסתר זה מבטל האף וזה מביא חמה, והחלק הרע שהוזהרנו לאסור הידים שלא יגע אדם בדבר אסור כגון באשתו נדה אפילו באצבע קטנה, וכן שלא יגע במה שאינו שלו, ושימנע עצמו מן האונאה והגזל ומליקח שוחד, וכן אמר הנביא (ישעיה לג) נוער כפיו מתמוך בשחד, בכלל חוש המישוש המיוחס לידים, הרגלים, והוא גם כן שני חלקים, החלק הטוב הוא שנצטוינו לרוץ לדבר מצוה שנאמר (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וכתיב (שם ו) ונדעה נרדפה, נתחייב אדם מן הכתובים הללו שירוץ לכל דבר מצוה לבית הכנסת, לבית המדרש, ללוות את המת, לבית הקברות, לחברת החכמים, וכענין שאמר הכתוב (משלי יג) הולך את חכמים יחכם, לכל דברים אלו יתחייב לרוץ וללכת אפילו למרחוק ואין צריך לומר אל מקום קרוב, וכענין שכתוב (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו פירוש בקש שלום בתוך העיר ורדפהו מחוץ לעיר אפי' למרחוק, והחלק הרע הוא שהוזהרנו שלא ילך לדבר עבירה שכל מי שמשתמש ברגליו לדבר עבירה עליו הכתוב אומר (משלי יט) ואץ ברגלים חוטא וכתיב (שם ח) רגליה יורדות מות, ולכן הוזהרנו בפעולת הרגלים שלא ללכת בחברת הרשעים, ולכן אמר דוד (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, ואמר שלמה (משלי א) בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם, וכ"כ על פעולת הרגלים (תהלים מט) עון עקבי יסבני, הא למדת שחייב אדם להשתמש בחושיו במעשה המצות ולאסור ולקשור אותם במעשה העבירות שהרי קיום התורה כלה וביטולה תלויין בחמשה חושין הללו, כי ע"כ היו חמשה כנגד חמשה חומשי תורה וכנגד חמשה פעמים אור שבפ' בראשית, כי תבנית האדם וצלמו בכל האיברים שבו המיוחדים והכפולים ובכללם השערים אשר נתמנו עליהם השוערים הכל דוגמא וציור לענין מכוון של מעלה, ומפני שחמשת חושין הללו הנמצאים בראש הם שלמות הגוף שהוא ההיכל לנפש ותכלית מעלתו והם כנגד חמשה אורים של מעלה ע"כ גינה הכתוב לע"ז בחסרונן כי כיון שהיא חסרה ממעלת החושים ומשלמותה מה כחה וגבורתה להושיע ומה יאמרו לאלהיהם בעת צרתם קומה והושיענו, והוא שהזכיר משה רבינו הארבעה ואמר (דברים ד) אשר לא ישמעון ולא יראון ולא יאכלון ולא יריחון, ובא דוד והזכיר הה' ואמר (תהלים קטו) ידיהם ולא ימישון:

ואמרו חכמי המחקר כי מנפלאות חכמת היצירה באדם היו חמשה חושים הללו בהשגחה עליונה ועל סידור נפלא, כי כח המישוש מתפשט בכל הגוף, וחוש הריח מתפשט חוץ לגוף, וחוש השמע מתפשט יותר מן הריח כפי מה שיצטרך לו האדם יותר, וחוש הראות מתפשט יותר מן השמע כי האדם יצטרך לו יותר, והנה זה ענין גדול יותר למסתכל בו מורה על שלימות האדם בחמשת חושיו כי מעשה אלהים המה והכל עשוי בהשגחת חכם לבב ואמיץ כח בעצה נפלאה וחכמה מפוארה, וע"ז אמר שלמה ע"ה (משלי טו) מאור עינים ישמח לב ושמועה טובה תדשן עצם, הזכיר מן הה' חושים שנים מהם והם עיקר פעולותיו של אדם אצל השכל וקנין החכמה כי אי אפשר לו לאדם לקנות החכמה מבלעדי הראיה והשמיעה, ואע"פ שהוכחנו למעלה שהשמע דק יותר מן הראות הקדים שלמה הראות בכאן וכיון בזה כוונת לאה אמנו שקראה שם הבכור ראובן על שם הראיה ושם השני שמעון על שם השמיעה, וכך תמצאם מסודרין מפי הגבורה שאמר (שמות ד) או חרש ואח"כ או עור וכ"ז כוונה אחת למתבונן בו כי הסידור הזה הוא סידור ה"א וא"ו באותיות השם הנכבד והנורא: